

Erik Eriksson & Tobias Davidsson

Fattigdomsfällan

– överskuldssättning som socialt problem

The Poverty Trap – Over-indebtedness as a Social Problem

Despite the escalation of debt problems in society, over-indebtedness receives limited attention in Swedish social work. This is probably due to the fact that over-indebtedness is seen as a private economic matter rather than a social problem. The article addresses perspectives concerning the financialisation of everyday life and the credit and consumer society and draws on examples from interviews with young adults living with high levels of debt. The analysis is based on three arguments and aims to show that over-indebtedness must be understood as a social problem. The first argument establishes that over-indebtedness is a phenomenon of social origin. The second argument is based on the fact that over-indebtedness arises from social problems, and the third argument is based on the fact that over-indebtedness leads to social problems. In particular, over-indebtedness creates a distinctive form of poverty.

Keywords: Over-indebtedness, young adults, social problems, poverty

Erik Eriksson är fil.dr i socialt arbete och biträdande lektor vid Socialhögskolan, Lunds universitet.

Tobias Davidsson är fil.dr i socialt arbete och universitetslektor vid Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

Kontakt: erik.eriksson@soch.lu.se

Introduktion

Lån och krediter – det vill säga ekonomiska skulder – är en integrerad del av människors vardagsliv i dagens konsumtionssamhälle (Burton, 2008). Även om alla samhällen löper risk att få svårt med återbetalning (Konsumentverket, 2021, s. 12), innebär amorteringar av exempelvis studielån och bostadslån för de flesta en alldaglig, planerad och hanterbar aspekt av privatekonomin. Inom inte minst europeiska samhällen har återbetalningssvårigheter främst uppfattats som ett individuellt problem (Niemi-Kiesiläinen, 1999; Davis & Cartwright, 2021). Den svenska skuldsaneringslagen (2016:675) vittnar förvisso om att skuldsättningsproblem i viss utsträckning ses som en offentlig angelägenhet.¹ Lagen tillkom efter 1990-talets ekonomiska kris, vilket antyder en insikt om att skuldsättning kan orsakas av strukturella förhållanden. Samtidigt lägger lagen fortfarande huvudansvaret för skuldsättningsproblemen på individen, eftersom enskilda anses vara skyddade mot strukturella missförhållanden via välfärdssystemet. Lagen betonar vikten av att individen upprätthåller sin betalningsmoral liksom anger rekvisit som har ett tydligt individfokus (Niemi-Kiesiläinen, 1999; Henriksson, 2016).²

Privatpersoners obetalda skulder som är registrerade hos Kronofogden har ökat med nästan 50 miljarder kronor de senaste 10 åren och överstiger nu 119 miljarder (Kronofogden, 2024), och det finns anledning att ifrågasätta (nid) bilden av personer med skuldsättningsproblem som slarviga, okunniga eller ekonomiskt vårdslösa (Türken m.fl., 2015; Hanna m.fl., 2015). Genom detta bidrag argumenterar vi för att skuldsättningsproblem måste förstås som ett problem sprunget ur den moderna samhällskontexten, vilket på individnivå skapar en livssituation präglad av social utsatthet och en utmärkande form av fattigdom. Därmed är överskuldsättning en pressande fråga för det offentliga – och inte minst socialt arbete – att hantera på ett klart mer omfattande sätt än vad som görs i dag.

Med ett antal undantag (Dellgran, 2000; Sandvall, 2011; Liedgren & Kullberg, 2022; Callegari, 2023) har överskuldsättning fått begränsad uppmärksamhet inom svensk forskning i socialt arbete. Denna text syftar därför till att argumentera för hur överskuldsättning kan (och enligt oss bör) förstås som ett socialt problem. Argumentationen bygger både på befintlig forskning och på teoretisering kring vardagslivets finansialisering (Andersson m.fl., 2016) och kredit- och konsumtionssam-

1 Skuldsanering innebär förenklat att individen under en femårsperiod får leva på existensminimum och betala av så mycket som möjligt av sina skulder, varefter kvarvarande skuldbelopp avskrivs. Detta är en av få insatser som finns tillgängliga för individer med stora skuldsättningsproblem. Kraven för att beviljas skuldsanering är höga och mycket få unga personer beviljas skuldsanering (Kronofogden, 2018).

2 Vid prövan om skuldsanering görs bland annat en skälighetsbedömning som beaktar ”omständigheterna vid skuldernas tillkomst, de ansträngningar gäldenären har gjort för att fullgöra sina förpliktelser och det sätt på vilket gäldenären har medverkat under handläggningen av ärendet om skuldsanering” (9 §).

hället (Burton, 2008), liksom på kvalitativa data från forskningsprojektet *Skuldtyngd*,³ där vi studerar unga vuxnas upplevelser av att leva med skuldproblem. Innan analysen inleds presenterar vi centrala förhållanden och koncept – inte minst begreppet överskuldssättning – och artikeln avslutas sedan med en diskussion kring vad samhället och det sociala arbetet kan göra för att hantera överskuldssättning.

Konstruktioner av sociala problem

De flesta definitioner av sociala problem tar fasta på att sådana – till skillnad från individuella eller psykologiska problem – har just *sociala* dimensioner (Meeuwisse & Swärd, 2015a). Förståelsen av det "sociala" kan dock variera. Det kan indikera att problemet har med (nära) mellanmänskliga relationer att göra (Lindén, 2015), men kan också accentuera problemets samhälleliga dimensioner. Exempelvis kan ökande arbetslöshet under en lågkonjunktur, flykt från krig liksom HBTQI-personers utsatthet för diskriminering förstås som konsekvenser av strukturella betingelser bortom individens kontroll.

Argumentationen för att något *är* ett socialt problem bygger ofta på en kombination av konstruktivism och objektivism (se Meeuwisse & Swärd, 2015a, 2015b). Det "objektiva" perspektivet betonar det aktuella fenomenets synlighet, skadlighet, utbredning och/eller ökande, medan det "konstruktivistiska" fokuserar hur vi gemensamt uppfattar, tolkar och benämner fenomenet. Spector och Kitsuse (1977) menar att sociala problem etableras (konstrueras) genom att individer och grupper argumenterar för att ett visst samhällsförhållande är orätt, dysfunktionellt eller moraliskt oacceptabelt och behöver åtgärdas. Vidare understryker Payne (1998) att en central del av detta definitionsarbete är att etablera förhållandets *sociala* karaktär. Vad som definieras som ett socialt problem – liksom hur det förstås – varierar både mellan olika samhällen och över tid i ett givet samhälle (Meeuwisse & Swärd, 2015a). Etablerandet av sociala problem kan alltså ses som en ständigt pågående definitionsprocess där olika intressen och samhällsaktörer kämpar om tolkningsföreträde (Spector & Kitsuse, 1977; Loseke, 2003). På så sätt kan sociala problem förstås och analyseras som sociala konstruktioner.

Även den här artikeln är del av en konstruktionsprocess, där vi som författare aktivt vill bidra till att etablera överskuldssättning som socialt problem. Att sociala problem etableras genom processer av social konstruktion ska inte uppfattas som att upplevda svårigheter eller samhällsförhållanden inte existerar oberoende av dessa konstruktioner. Barn led av att bli slagna även innan barnaga förbjöds i Sverige 1979, men synen på att slå barn förändrades (jfr Hacking, 1999). Det är *tolkningen* av fenomen som

3 FORTE, Dnr 2020-00850.

konstrueras och vetenskapsteoretiskt rör vi oss därför i gränslandet mellan idealism och realism. Vi ansluter oss till Berger och Luckmanns (1998, s. 153) grundtes att en konstruktionistisk ansats inte utesluter en realistisk ontologi. Förståelser av verkligheten formas av sociala konstruktionsprocesser, men sådana verklighetsuppfattningar – såsom exempelvis våra informanternas upplevelser och resultat från tidigare forskning – korresponderar samtidigt mot en materiell verklighet.

Skuldsättning och skuldsättningsproblem i Sverige

Ett effektivt sätt att argumentera för att ett samhällsförhållande bör förstås som ett socialt problem är att påvisa fenomenets utbredning. Beträffande överskuldsättning uppskattar branschorganisationen Svensk Inkasso (2022) att den totala kapital-skulden till inkassobolagens uppdragsgivare uppgick till 108 miljarder kronor 2022. Det sammanlagda skuldbeloppet registrerat hos Kronofogden var 2023 i samma storleksordning (119 miljarder). Privatpersoners skulder hos Kronofogden har ökat med drygt 17 procent sedan 2022, och sedan 2013 har de vuxit med över 70 procent (Kronofogden, 2024). År 2024 har sammanlagt 417 000 privatpersoner skulder hos Kronofogden. Alla skulder hos Kronofogden kan dock inte karaktäriseras som sociala problem,⁴ och fenomenets ökning och omfattning räcker således inte för att konstatera det förmodade sociala problemets förekomst. Företeelsens skadlighet behöver också etableras, och skuldsättningsproblemens folkhälsoeffekter är tydliga. Överskuldsättning ökar risken för såväl missbruk som mental och fysisk ohälsa (Turunen & Hiilamo, 2014; Ahlström & Edström, 2014; Leandro & Botelho, 2022) och att ha skulder hos Kronofogden innebär en påtagligt ökad risk för suicid (Rojas, 2022). Därtill får överskuldsättningen kännbara konsekvenser på samhällsnivå, genom minskad ekonomisk tillväxt och ökad ekonomisk ojämlikhet (Hiilamo, 2021), liksom höga kostnader för produktionsbortfall och sjukvård (Ahlström, 2015).

Skuldsättningsproblem bland unga vuxna

Även bland unga vuxna ökar överskuldsättningen, såväl till det offentliga som till privata fordringsägare (SOU 2013:78; Kronofogden, 2024). År 2023 hade 31 000 personer mellan 18 och 25 år skulder hos Kronofogden och antalet ökade igen efter att ha minskat det senaste decenniet (Kronofogden, 2024). De unga vuxnas sammanlagda skuldsumma steg dock markant under samma decennium – med över 400 miljoner kronor mellan 2011 och 2021 (ibid.). Unga män står för 73 procent av unga vuxnas totala skuld, men unga kvinnors skulder ökar mer (Kronofogden, 2022). Unga

4 Exempelvis är vissa av dessa skulder relativt små. Andra skulder kan vara konsekvenser av tillfälliga ekonomiska problem eller misslyckade ekonomiska investeringar, utan direkt koppling till någon social problematik.

vuxna är extra sårbara för skuldsättningsproblem (Leandro & Botelho, 2022, s. 539). Deras liv innebär generellt en omställningstid, där de flyttar hemifrån, etablerar sig på arbetsmarknaden eller studerar på högskola (Arnett, 2007), och skuldsättningsrisken ökar vid sådana livsomställningar (Lehtinen & Leskinen, 2005, s. 33; Oksanen m.fl., 2016).

Sammantaget bör det ur ett ”objektivt” perspektiv inte vara kontroversiellt att påstå att överskuldsättning existerar och är problematiskt. Ovanstående är emellertid eventuellt inte tillräckligt för att hävda att problemet är *socialt* till sin karaktär, vilket vi ämnar belysa i senare avsnitt.

Begreppet överskuldsättning

Skuldsättningsproblem är redan erkända inom den svenska offentligheten, vilket introduktionen av termen överskuldsättning i den politiska diskursen vittnar om. Att fenomenet är oönskat återspeglas i både offentliga utredningar (SOU 2013:78; SOU 2023:38) och myndighetsrapporter (Kronofogden, 2008; Konsumentverket, 2021). Trots diskussionen om överskuldsättning saknas dock en vedertagen begreppsdefinition, och i skuldsaneringslagen förekommer inte ordet överskuldsättning. I stället används termen insolvens i kombination med en bedömning av skuldsättningens allvarlighetsgrad.⁵ Europeiska kommissionens (2008) definition av överskuldsättning anger att ett hushålls *existerande och förestående resurser är otillräckliga för att tillgodose dess ekonomiska åtaganden utan att sänka dess levnadsstandard*. Kvalitativ forskning tenderar i stället att utgå från en subjektiv definition, där överskuldsättning innebär att individen själv upplever sig ha återkommande svårigheter att betala sina fordringar och månatliga utgifter (Betti m.fl., 2007).

I forskningsprojektet *Skuldtyngd* genomför vi djupintervjuer med unga vuxna som vi har klassificerat som överskuldsatta genom att kombinera objektiva och subjektiva kriterier. Det *objektiva* kriteriet innebär att forskningsdeltagarna skulle ha skulder registrerade hos Kronofogden. Skulder hos Kronofogden kan dock bero på tillfälliga svackor eller rent slarv. Det *subjektiva* kriteriet, som innebär att deltagarna upplever skuldsättningen som ett varaktigt problem i vardagen, kompletterar därför det objektiva och breddar definitionen från ett renodlat ekonomiskt till ett socialt perspektiv. Vi avgränsar alltså inte överskuldsättning till ett visst skuldbelopp, utan låter den dokumenterade betalningssvårigheten tillsammans med en upplevd påverkan på vardagslivet definiera överskuldsättning. Detta är ingen universaldefinition – exempelvis påverkas många människors liv negativt av skuldsättning utan att deras skul-

⁵ 7 § i skuldsaneringslagen anger att skuldsanering ”får beviljas om gäldenären är insolvent och så skuldsatt att han eller hon med hänsyn till samtliga omständigheter inte kan antas ha förmåga att betala sina skulder inom överskådlig tid”.

der (ännu) har registrerats hos Kronofogden. För projektets syfte, liksom för praktiskt socialt arbete, menar vi dock att definitionen är användbar.

Forskningsstudie och empiri

Forskningsprojektet *Skuldyngd* syftar till att belysa överskuldsättningens sociala och relationella konsekvenser genom att undersöka hur och varför vissa unga vuxna blir överskuldssatta, liksom hur skuldsättningen påverkar deras inträde i vuxenlivet. De 18 deltagarna är mellan 18 och 25 år, varav sex kvinnor och 12 män. Av dessa är 14 födda i Sverige och de som är födda i ett annat land kom till Sverige som flyktingar år 2014–15. Vid studiens start hade deltagarna skulder registrerade hos Kronofogden på mellan tiotusen och en miljon kronor, med en medelskuld på 183 000 kronor. Efter Etikprövningsmyndighetens godkännande (dnr 2020–05917) begärdes kontaktuppgifter ut från Kronofogden så att deltagare kunde rekryteras via ett brev där projektets syfte förklarades och intresse att delta efterfrågades (se Eriksson & Davidsson, 2024, för en utförligare metodologisk beskrivning). Brevet formulerades på ett vis som kontrollerade för det subjektiva överskuldskriteriet. Under projektet genomfördes sedan – med ett års mellanrum – tre etnografiska djupintervjuer med var och en av deltagarna. De flesta intervjuer genomfördes i deltagarnas hem, men annars på en plats som deltagarna valde, och intervjuerna varade mellan 1,5 och 2,5 timmar. Det var 12 av de ursprungliga 18 deltagarna som fullföljde hela studien, vilket sammanlagt ger 42 intervjuer. Det empiriska materialet har genomgått strukturerad analys med hjälp av programvaran Nvivo, bland annat för att undersöka överskuldssättningens temporala och exkluderande dimensioner (se Davidsson & Eriksson, 2025, kommande; 2025, under granskning). Genom analysarbetet blev också den täta kopplingen mellan våra respondenters överskuldssättning och andra sociala problem tydlig, vilket har påkallat denna artikel.

Överskuldssättning som socialt problem

I det följande lägger vi fram tre centrala argument för varför överskuldssättning behöver förstås som ett socialt problem. Inledningsvis tar vi utgångspunkt i befintlig kunskap för att påvisa att överskuldssättning är en konsekvens av samhällets organisering, snarare än enskilda individers ekonomiska beslut. Detta argument gör gällande att överskuldssättning *skapas socialt*. Därefter introducerar vi vår empiri och diskuterar hur överskuldssättning relaterar till redan befintlig social utsatthet. Detta argument gör gällande att överskuldssättning *uppstår i nära anslutning till andra sociala problem*. Avslutningsvis diskuterar vi – även det med utgångspunkt i vår empiri – överskuldssättningens sociala konsekvenser i termer av social exkludering och fattigdom. Detta argument gör gällande att överskuldssättning *producerar sociala problem*.

Vår studie bygger på intervjuer med unga personer och det kan vara särskilt problematiskt för unga att vara överskuldssatta. Samtidigt bör överskuldssättning förstås som ett socialt problem oavsett ålder, och tidigare forskning som påvisar överskuldssättningens problematiska karaktär gäller i regel inte unga specifikt (se t.ex. Jacobsson, 2003; Turunen & Hiilamo, 2014; Ahlström & Edström, 2014; Krumer-Nevo m.fl., 2016; Leandro & Botelho, 2022; Rojas, 2022). För att bevara respondenternas anonymitet är alla personnamn i presentationen fingerade.

Överskuldssättning skapas socialt

”Vardagslivets finansialisering” innebär enligt Andersson med kollegor (2016, s. 8f.) att

... människors vardagliga praktiker och meningssammanhang blir allt tätare sammanvävt med den finansiella ekonomins logiker, instrument och institutioner. Det handlar om hur makroprocesser som ekonomisk globalisering, teknologisk innovation, välfärdsstatens omvandling och konsumtionskulturens förändring både möjliggör och lockar fram vissa förhållningssätt hos individer och hushåll.

Finansiella produkter – exempelvis avbetalningslösningar, kreditkort, fondsparanden och olika former av lån – integreras allt mer i våra vardagsliv, inte minst genom digitalisering (Andersson m.fl., 2016). Vi går inte längre till banken för att betala räkningarna – vi gör det på kvällen, under täcket i sängen. Under skogspromenaden får vi reklam från vår favoritaffär och sittande på en sten kan vi direkt ansöka om lån för inköpen. Från att ha varit en relativt marginell företeelse har också avbetalningsköp genom så kallade ”buy now, pay later”-lösningar (med Klarna som dominerande exempel) exploderat inom svensk handel – såväl online som i fysiska butiker. En allt större andel köp genomförs därmed på kredit med risk för senare betalningssvårigheter.

I det globala Nord har krediter blivit en så bärande del av samhällsekonomin att systemen skulle kollapsa om privatpersoner slutade låna för sin konsumtion (Poppe m.fl., 2016; Belfrage & Kallifatides, 2018), vilket har gjort både stater och individer beroende av kreditmarknaden (Andersson m.fl., 2016). Burton (2008) framställer hur den moderna samhällsstruktur som allmänt förstås som ett konsumtionssamhälle samtidigt kan karaktäriseras som ett kreditsamhälle⁶ eftersom det är skuldssättning som upprätthåller den levnadsstandard som har normaliserats (se även Andersson m.fl., 2016; Adkins, 2017). Inte minst den omfattande belåning som i många länder utgör enda möjligheten för flertalet att ta del av högre utbildning har fått Lazzarato

6 Eller med Adkins (2017) ord – ett skuldssamhälle.

(2015) att framhålla skuldsättning som den dominerande formen av styrning i dagens samhälle. Bundenheten till (kredit)marknaden skapar – genom löftet om livslång återbetalning – skötsamma människor som inordnar sig i marknadssamhällets struktur och logiker (se även Adkins, 2017).

I en samhällsstruktur där lån och krediter är en normaliserad och integrerad del av ekonomin – och där skuldsättningen hela tiden stiger – uppstår också skuldsättningsproblem. Krumer-Nevo med kollegor (2016) beskriver två särdrag för samhällen där risken för överskuldsättning blir överhängande: (1) kreditmarknaden är avreglerad och lättillgänglig samtidigt som (2) välfärdssystemet stramas åt. I Sverige har tillgången till ekonomiskt bistånd minskat stadigt under de senaste trettio åren, samtidigt som nivåerna på ersättningen har planat ut och reducerats kraftigt jämfört med genomsnittsinkomsten (Bergmark, 2014; Bergmark & Stranz, 2023). Också andra delar av välfärden har blivit mindre generösa (sjukförsäkring och A-kassa) och i högre grad avgiftsbelagda (sjukvård och äldreomsorg). Inkomstklyftan mellan fattiga och rika är den största i modern tid och nedskärningarna i välfärdssystemet har fått vissa forskare att ifrågasätta om Sverige fortfarande erbjuder en universell välfärdsmodell (Bengtsson & Jacobsson, 2018). Parallellt avreglerades Sveriges kreditmarknad fullt ut på 1990-talet, vilket kraftigt ökade tillgängligheten till nya kreditgivare och kreditlösningar, inklusive så kallade konsumentkrediter (Henriksson, 2016). Att grupper som tidigare nekats lån och krediter fått tillgång till kreditmarknaden kan förstås i termer av inkludering (Burton, 2008), men medför samtidigt risker eftersom ekonomiskt utsatta grupper regelmässigt får sämre lånevillkor (Burton, 2008, s. 59; Andersson m.fl., 2016). Eftersom personer med återbetalningsproblem potentiellt kan generera störst lönsamhet i form av ränteintäkter och dröjsmålsavgifter (Burton, 2008, s. 57) har vissa kreditinstitut som affärsmodell att – med hjälp av nya ”innovativa” kreditprövningsmetoder – erbjuda krediter till ekonomiskt utsatta (Deville, 2021). Marknadsföringen av krediter är därtill utbredd och den alltmer algoritmiskt sofistikerade reklamen – ofta specifikt riktad till skuldsatta – ökar risken för överskuldsättning (Pellandini-Simányi, 2023; Fyrberg Yngfalk & Yngfalk, 2023, s. 17ff.). Trots krav på kreditprövning vid låneansökningar och regler om måttfull marknadsföring har staten svårt att tygla marknaden på ett sätt som undviker överskuldsättning. Den svenska regleringen är också påtagligt liberal jämfört med de nordiska grannländernas. Exempelvis är den högsta tillåtna räntan på konsumentkrediter i Sverige 40 procent över referensräntan – i Finland är taket 15 procent.

När välfärden begränsas samtidigt som kreditmarknaden avregleras skapas ett utrymme där ekonomiskt utsatta människor riskerar att förankras i fattigdom genom att försöka ”lösa” sina ekonomiska svårigheter med ofördelaktiga lån. Lazzarato (2015, s. 66) menar att ”tillgången till sociala rättigheter ersätts med tillgången till lån och rätten att ingå skuldsättningsrelationer” (vår översättning). Även om överskuld-

sättning kan drabba oavsett socioekonomisk bakgrund så visar forskningen att risken är större för låginkomsttagare (Krumer-Nevo m.fl., 2016; Poppe m.fl., 2016; Leandro & Botelho, 2022) och att överskuldssättning ofta uppstår ur behovet att täcka basala levnadskostnader som hyra och mat (Davis & Cartwright, 2021; Kirwan m.fl., 2021). Sammantaget blir det allt svårare att fortsätta hävda att välfärdsstaten i tillräcklig utsträckning skyddar enskilda från strukturellt orsakade ekonomiska påfrestningar och därigenom förskjuta ansvaret för skuldsättningsproblem till individen. Det går inte heller att förklara dagens överskuldssättning med enbart att individer skulle vara ekonomiskt oaktsamma eller okunniga. Rent biologiskt har inte unga vuxna (eller andra) utvecklats till att bli dummare eller mer slösaktiga under de senaste decennierna – däremot har samhället de lever i förändrats. Överskuldssättning *produceras* i en specifik kontext och det samtida svenska samhället skapar en synnerligen ”gynnsam” möjlighetsstruktur både för skuldsättning och överskuldssättning.

Överskuldssättning uppstår ur (andra) sociala problem

Överskuldssättning förklaras ofta med individuella psykologiska och beteendemässiga faktorer, exempelvis svag impuls kontroll (Gutiérrez-Nieto m.fl., 2017; Leandro & Botelho, 2022, s. 541). Detta perspektiv frammanar bilder av överskuldssättning som en konsekvens av dåliga ekonomiska val och överkonsumtion av onödiga (lyx) produkter (Türken m.fl., 2015; Davis & Cartwright, 2021), liksom bristande förståelse och kunskap (Hanna m.fl., 2015; Carlander & Carlsson Hauff, 2019; Pettersson, 2022). Sådana förklaringsmodeller har sannolikt viss bäring – inte minst med tanke på konsumtionssamhällets starka inverkan på individen (Bauman, 1998). För enstaka personer i vår studie är obetänkt överkonsumtion en delförklaring till överskuldssättningen, men för flertalet har skuldsättningen helt andra orsaker. Bakgrunden är ofta komplex och innehåller flera överlappande dimensioner, men en grov indelning av de huvudsakliga anledningar som intervjupersonerna anger till sin överskuldssättning ger två idealtypiska kategorier (tabell 1). I den större kategorin uppges överskuldssättningen ha sin upprinnelse i (*andra*) *sociala problem* som primärt inte är relaterade till konsumtion. I den mindre kategorin relaterar respondenterna sin överskuldssättning mer renodlat till konsumtion, och då oftast förknippad med beskrivningar av ekonomisk knapphet. Om något framstår överskuldssättning som en fattigdomsfälla snarare än en lyxfälla och vårt andra argument för att överskuldssättning måste förstås som ett socialt problem bygger på den täta kopplingen mellan skuldsättningsproblem och andra sociala problem.

Tabell 1. Huvudsaklig anledning till överskuldssättning.

Anledning till skuld	Fingerat namn	Egenrapporterad anledning till skulder
Andra sociala problem	Emil	Sjukdom, psykisk ohälsa
	Ahmed	Psykisk ohälsa, ekonomiskt våld
	Sebastian	Psykisk ohälsa, missbruk, spel
	Max	Missbruk
	Oscar	Missbruk
	Filip	Missbruk, kriminalitet
	Robin	Missbruk, kriminalitet
	Tim	Missbruk, kriminalitet
	David	Spelberoende
	Aisha	Utsatt för bedrägeri/ekonomiskt våld
	Emelie	Utsatt för bedrägeri/ekonomiskt våld
Konsumtion	Wilma	Konsumtion
	Amanda	Konsumtion
	Reza	Konsumtion/ekonomisk knapphet
	Matin	Konsumtion/ekonomisk knapphet
	Felicia	Konsumtion/ekonomisk knapphet
	Moa	Konsumtion/ekonomisk knapphet
	Abdul	Konsumtion/ekonomisk knapphet

Sociala problem som skapar överskuldssättning

Överskuldssättning uppfattas ofta som en konsekvens av ogenomtänkt (över)konsumtion, men det finns många andra anledningar till överskuldssättning, vilket våra respondenter vittnar om. Ahmed beskriver exempelvis hur han har levt i en relation präglad av fysiskt, sexuellt och psykiskt våld, där han pressats av sin partner att ta lån och krediter. Två andra respondenter har blivit svindlade – ytterligare en form

av ekonomiskt våld. Aishas tidigare partner tog i hemlighet reda på hennes bank-ID och beviljades lån och köpte varor i hennes namn. Emelie, å andra sidan, blev lurad av en bedragare hon mött på Tinder. De personer som svindlade Aisha och Emelie är lagförda för liknande brott mot andra personer, men våra respondenters brottsutredningar blev nedlagda och de är nu tvingade att återbetala skulderna.

I andra fall har det handlat om drogmissbruk. Max, Robin, Oscar, Sebastian, Philip och Tim beskriver alla hur de tidigt debuterade i sin droganvändning och tog lån för att finansiera sitt drogbruk efter att de blev myndiga. Alla utom en hade när studien genomfördes lämnat missbruket, men utöver andra svårigheter att ta sig in i samhället har samtliga stora skulder att hantera. Robin, Philip och Tim har dessutom varit involverade i mer allvarlig kriminalitet, och har skulder kopplade till böter och skadeståndskrav. David, å andra sidan, beskriver online-casino som den huvudsakliga anledningen till överskuldssättningen. Han har genomgått behandling för spelberoende, men hade därefter 300 000 kronor i skulder att betala. Oavsett om det handlar om missbruk, kriminalitet eller spelberoende är våldsutsatthet, försummelse och/eller psykisk ohälsa under uppväxten snarare regel än undantag hos dessa unga vuxna – även bland dem som kommer från familjer med god ekonomi. Sebastian berättar exempelvis om ett långvarigt dåligt psykiskt mående:

Ända sedan jag var tretton hade jag hållit på med droger, men grundproblematiken var väl inte drogerna. Det var att jag mådde jävligt dåligt. Och drogerna var ett lätt sätt att få bort lite av smärtan. [...] Jag jobbade på ett stort bolag i Stockholm då, när det blev för mycket. Så jag bara sket i allt. Satt bara hemma och knarkade och spelade online-casino. Knarkade väldigt mycket och tog jättemycket lån. För att, nånstans kände jag att jag kommer dö av det här. Jag fattade ju att det var dåligt att ta lånen, men jag hade ingen vilja att göra nåt åt det. Det var såhär livet skulle sluta. (Sebastian, 25 år)

Smärta och hopplöshet inför livet kan skönjas som bakgrund till Sebastians destruktiva lånebetende. Även Emils skulder har uppstått på grund av psykisk ohälsa kopplad till en existentiell kris. Han blev som 19-åring diagnostiserad med cancer och gick in i en akut depression. Han isolerade sig, slutade arbeta och betala räkningar. Skulder uppstod således till följd av obetalda hyror och räkningar.

Den överskuldssättning vi dryftat här handlar förvisso ofta i någon bemärkelse om konsumtion (droger eller casino-spel) eller hushållsekonomi (obetalda hyror och räkningar), men poängen är att skulderna inte har uppstått ur överdriven vardagskonsumtion. Samtidigt är de en direkt konsekvens av andra sociala problem. När det handlar om böter och skadestånd – eller om personer som blivit tvingade eller lurade – är skulderna inte kopplade till (egen) konsumtion överhuvudtaget.

Konsumtionsrelaterad överskuldssättning

För sju av de 18 intervjupersonerna har överskuldssättningen mera direkta kopplingar till konsumtion, men variationen är stor gällande *vad* och *varför* de har konsumerat. Även den ekonomiska situationen före överskuldssättningen varierar. Amanda beskriver sin uppväxt som välfungerande och är den enda som uppger att hon haft en initialt mycket god ekonomisk situation. Däremot hade hon ingen vana att hantera en egen (begränsad) ekonomi när hon flyttade hemifrån till en våning som hennes föräldrar betalade. Hennes överskuldssättning har uppstått genom konsumtion av varor och tjänster som skulle kunna betraktas som överflödiga. Inte heller Wilmas familj hade ekonomiska problem, däremot beskriver hon en uppväxt som starkt präglades av våld i hemmet. Hon berättar också om allvarlig mobbning genom skoltiden, delvis på grund av sitt utseende. Föräldrarnas bråk handlade ofta om att pappan var slösaktig, och Wilma tror att hon tog efter faderns förhållningssätt. Hennes första konsumtionsskulder uppkom redan innan hon flyttade hemifrån:

Jag ville så gärna ha en hobby, så jag började beställa smyckesgrejer för att tillverka saker. Jag var inne på nätet, och såg ju det här "Köp nu och betala i april". [...] Jag hade väldigt mycket ångest och intresserade mig för det här med skönhet, kläder ... Ville förändra mitt utseende för att kanske bli mer accepterad i samhället. Alltså, mycket såna grejer [jag köpte]. [...] Det var mitt sätt att ... Ja, döva smärtan i livet.
(Wilma, 22 år)

Wilmas beskrivningar kan tolkas som en form av "shoppingberoende", ett inom psykologin och samhällsvetenskapen erkänt problem sprunget ur ett samhälle där konsumtion är centralt för såväl identitetsskapande som smärtlindring i bristfälliga livstillstånd (Bauman, 1998; Burton, 2008, s. 39ff.). Wilma har sedan puberteten varit diagnostiserad med endometrios och har därför bara arbetat periodvis. Hennes liv har präglats av både social utsatthet och begränsade inkomster, och mer sentida skuldssättning har främst handlat om att få ihop vardagen.

Också Felicias och Moas skulder har sin upprinnelse i konsumtion, men jämfört med Amanda och Wilma beskriver de en högre grad av ekonomisk knapphet i samband med att de blev överskuldssatta. Felicias pappa begick självmord när hon var nio och därefter växte hon upp med sin missbrukande mamma. Kontakterna med socialtjänsten var återkommande och under gymnasiet fick hon hjälp av kommunen att flytta till eget boende. Trots en turbulent uppväxt som lett till trauma och långvariga psykiatriska kontakter hade Felicia goda gymnasiebetyg. När hon fyllde 18 flyttade hon för att plugga, och då inleddes de ekonomiska problemen:

Jag flyttade till [stad] och skulle köpa möbler. Min familj bodde ju inte där, vi hade väldigt dålig kontakt. [...] Direkt efter gymnasiet, och ska klara mig själv. Det blev extremt mycket utgifter. [...] Och det var väl där, med dubbla hyror och flyttfirma som: "Jag får inte ihop den här månaden, jag vet inte vad jag ska göra". Det blev att "Jaha, Klarna finns". Och sen har det bara gått utför. Det fanns ju en väldigt bra funktion, alltså "bra" säger jag sarkastiskt. En funktion i Klarna där man bara betalade av det minsta [beloppet] så det aldrig blir nåt slut [på krediten]. [...] Och sen blev det en situation där jag inte hade nån inkomst, måste ha mat. Då hittade jag nåt ännu värre: sms-lånen. (Felicia, 25 år)

Felicia menar att hon var för ung och illa rustad när hon tvingades hantera en egen ekonomi. Mindre köp på avbetalning för att klara vardagen ackumulerades över tid till större belopp och då vände hon sig till snabblån – en ond spiral där åter nya lån, med ytterligare sämre villkor, togs för att betala gamla skulder. Att lämna barndomshemmet tidigt har identifierats som en riskfaktor för överskuldssättning (Oksanen m.fl., 2016, s. 1187), och precis som Felicia fick Moa flytta till egen lägenhet innan hon fyllt 18 – efter en uppväxt präglad av övergrepp och LVU-placering. Hon hoppade av gymnasiet och har sedan dess varvat timvikariat med arbetslöshet. Moas liv har präglats av ekonomisk knapphet och hennes första skulder uppkom i samband med etablerandet av eget boende. Därefter har det handlat om att få vardagen med en liten dotter att gå ihop. Vissa skulder är dock kopplade till köp som Moa i efterhand beskriver som onödiga, framförallt klädesplagg: *Ofta var det sånt man hade sett nån annan ha, nåt fint.*

Reza, Matin och Abdul har kommit ensamma till Sverige som minderåriga flyktingar och har sedan dess levt i ett utpräglat utanförskap. Matin, som vid första intervjun var 20 år, kunde varken svenska eller engelska när han anlände till Sverige. Han hade svårt att få hjälp och var i perioder helt utan pengar. Under en tid levde han som hemlös. Nu bor han i ett rum som socialtjänsten bekostar och läser sista året på gymnasiet. Hans månadsinkomst genom studiebidrag och socialtjänstillägg är 3 200 kronor, och han säger sig inte äga eller kunna köpa någonting annat än mat och kläder. När han fyllde 18 köpte han en mobiltelefon med abonnemang i tron att månadskostnaden skulle vara de 300 kronor (avbetalningen på telefonen) som erbjudandet annonserade. Han köpte även några tröjor och jeans på avbetalning, vilka han likt telefonräkningarna inte kunnat betala. Utöver det har han mindre böteskulder och obetalda sanktionsavgifter, bland annat för att ha åkt lokaltrafik utan biljett. Skuldbeloppet var inledningsvis måttfullt och han har inte ådragit sig några nya skulder, men eftersom han inte har kunnat betala av har räntor och förseningsavgifter gjort att skulden växt över tid. Reza och Abduls berättelser är liknande. Även deras skulder är kopplade till köp eller lån som upplevts som livsnödvändiga i den situation

de befunnit sig. De har båda dessutom skickat (ibland lånade) pengar till sina familjer som levt under mycket svåra livsförhållanden i ursprungslandet, vilket ytterligare bidragit till deras överskuldssättning.

Även när det gäller överskuldssättning som har sin upprinnelse i konsumtion måste alltså bilden av den oansvarige konsumenten som köper onödiga lyxprodukter ifrågasättas. Bland våra intervjupersoner handlar det oftare om personer som redan levt i social och/eller ekonomisk utsatthet och upplevt sig tvungna att skuldsätta sig för att klara vardagen. Deras berättelser vittnar också om ett svårtillgängligt samhälleligt skyddsnät. De har inte varit kvalificerade för A-kassa och det har varit krångligt att ansöka om försörjningsstöd. De har ingen upparbetad SGI, har blivit utförsäkrade eller fått avslag på sjukpenning. Här finns en risk att de inköp våra intervjupersoner gjort som inte varit direkt livsnödvändiga blir föremål för moraliserande. Men även Amanda och Wilma, som uppvisar de tydligaste exemplen på sådan konsumtion, lever inbäddade i det konsumtions- och kreditsamhälle som både har frammanat deras konsumtionsmönster och möjliggjort deras överskuldssättning. Deras berättelser återspeglar en önskan att passa in i samhällsnormen, och både Amanda och Wilma är – liksom övriga respondenter – förbluffade över att de blivit beviljade så många och stora konsumentkrediter utan täckning. Detta beror i slutändan på hur kreditmarknaden (inte) regleras och hur regler om måttfullhet och god kreditgivningssed (inte) efterföljs av kreditgivarna (Konsumentverket, 2020, 2021).

Överskuldssättning skapar sociala problem

Det tredje argumentet för varför överskuldssättning måste förstås som ett socialt problem handlar om att överskuldssättning – utöver försämrade fysisk och psykisk hälsa liksom ökad risk för missbruk och självmord – skapar en bredare social problematik för individen. Detta sker på en rad olika sätt, varav vi kommer att skissa upp ett antal.

Genom kommittédirektiv 2023:158 har regeringen anmodat en utredning om ”skärpta krav på hederligt levnadssätt och ökade möjligheter till återkallelse av uppehållstillstånd”. Här anges skulder som exempel på ett ”levnadssätt” som kan innebära nekat eller återkallat uppehållstillstånd. De av våra respondenter som flytt till Sverige tillhör dem som levt i störst social utsatthet. Deras skuldssättning har uppstått som en konsekvens av knapphet och nöd, och det finns en risk att utredningen kommer att resultera i att individer med liknande livsöden får en ännu svårare livssituation i framtiden. Ett mer generellt problem identifieras av Jacobsson (2003) och handlar om att överskuldssättning för med sig en rad processer av social exkludering – vilket vår studie bekräftar (Davidsson & Eriksson, 2025, kommande). Samtidigt som överskuldssättning kan ses som en djupgående (och överdriven) integrering på kreditmarknaden, är överskuldssatta genom sina betalningsanmärkningar exkluderade från

att ta nya lån och krediter. Denna ordning vill förhindra en förvärrad skuldsättnings-situation, men försvårar samtidigt möjligheten att göra vissa ansvarsfulla ekonomiska val – exempelvis byta till ett billigare mobilabonnemang – och nödvändiga inköp. Det är givetvis uteslutet att ta bostadslån, och med tanke på bostadsmarknadens struktur (Sahlin, 2013; Carlsson Stylianides m.fl., 2021) upplever intervjupersonerna betydande exkludering på bostadsmarknaden. De flesta hyresvärdar accepterar inte betalningsanmärkningar och flera respondenter har inte heller eget boende. I stället måste de förlita sig på att bo hos partners eller vänner, eller med stöd av social-tjänsten eller föräldrar. Också i förhållande till arbetsmarknaden skapas (in)låsningar. Eftersom respondenterna är rädda att äventyra sin inkomst vågar många inte söka sig vidare till nya, potentiellt bättre och mer höglödade anställningar. Att under ett par år sluta arbeta för att gå en utbildning framstår i regel som en omöjlighet eftersom återbetalningen skulle skjutas upp och skuldbeloppen öka.

Utpräglade aspekter av exkludering kan även identifieras i intervjupersonernas sociala relationer. Det finns förvisso berättelser om hur överskuldsättningen har skapat stärkta band till närstående, men vanligare är erfarenheter av att relationer till vänner, föräldrar eller partners blivit ansträngda. Eftersom nästan alla sociala aktiviteter är kopplade till utgifter påverkar överskuldsättningen möjligheten att upprätthålla vänskapsrelationer, liksom att ägna sig åt fritidsintressen och träning. Amanda sammanfattar situationen:

Det är inte lätt. Folk frågar: "Ska vi ses och ta en öl?" Men jag har inga pengar. Det är svårt att få nya vänner, träffa nya personer. För vad ska man göra som inte kostar pengar. (Amanda, 23 år)

Överskuldsättningen bidrar alltså till exkludering från olika sociala sammanhang, och det gäller även intima relationer. Flera respondenter väljer aktivt bort att inleda kärleksrelationer. De tror antingen att ingen skulle vilja vara tillsammans med dem på grund av skulderna eller så upplever de sig inte ha råd att dejta. De som ändå befinner sig i kärleksrelationer vittnar om att deras skuldsättning påverkar även partnern och relationen. Det blir svårare att göra saker tillsammans, som att resa, fira födelsedagar och investera i den gemensamma framtiden. Inte minst i fråga om att skaffa barn uppstår spänningar, där de flesta ser det som omöjligt så länge skulderna finns kvar. Respondenterna mår i allmänhet dåligt över skuldsättningens inverkan på relationen och flera oroar sig för att deras partner till slut ska tröttna och lämna dem (se Davidsson & Eriksson, 2025, kommande, för utvidgade empiriska exempel).

Många som dras in i överskuldsättning lever redan i en situation präglad av sociala problem, och risken är stor att överskuldsättningen bidrar till att fördjupa och/eller addera nya aspekter av utsatthet. Flertalet av de sociala begränsningar som vi berört

är kopplade till privatekonomisk knapphet, vilket är det kanske mest framträdande sätt på vilket överskuldssättning skapar sociala problem. Det skapar fattigdom.

Fattigdom dragen till sin spets

Risken för överskuldssättning är högre för personer med begränsad ekonomi, men överskuldssättning inte bara kommer ur fattigdom, det *skapar* också fattigdom (Gutiérrez-Nieto m.fl., 2017). Oavsett om du var fattig tidigare eller inte, så kommer du närmast per definition att *bli* fattig när du blir överskuldssatt. Fattigdom kan definieras och mätas på många olika sätt, men en vedertagen relativ fattigdomsgräns dras vid riksnormen för skälig levnadsnivå och ekonomiskt bistånd (Jonsson & Mood, 2022, s. 442). Personer med substantiella skulder hos Kronofogden blir föremål för utmätning, vilket innebär att alla tillgångar – exempelvis besparingar och värdefulla ägodelar – tas i anspråk för avbetalning. Den som inte har någon inkomst har rätt att söka ekonomiskt bistånd, men inte för att betala av skulderna. Merparten av våra respondenter har dock arbete, och genom löneutmätning dras då hela deras lön förutom boendekostnad och ett "normalbelopp" direkt från arbetsgivaren till Kronofogden. Normalbeloppet kallas i folkmun för existensminimum och var för 2024 bestämt till 6 090 kronor för en ensamstående vuxen, vilket i normalfallet ska täcka alla omkostnader utöver hyra (exempelvis telefoni, transporter, hushållsel, bredband, försäkringar, vårdavgifter, mat, kläder och hygienartiklar). Den som lever med löneutmätning lever därmed under liknande förutsättningar som vid försörjning genom ekonomiskt bistånd,⁷ och det har ifrågasatts om det går att upprätthålla en skälig levnadsnivå på dessa av regeringen fastslagna "normer" (Bergmark, 2014).

Vår avsikt är inte att rangordna allvarligheten i olika livssituationer, men det finns omständigheter som skiljer situationen som överskuldssatt från annan fattigdom. Den överskuldssatte har inte bara begränsade inkomster och tillgångar – privatekonomin ligger på ett omfattande minus. Ett annat särdrag är att den ekonomiska situationen stadigt försämras om inkomst saknas. Så fort återbetalning uteblir gör räntor och förseningsavgifter att skuldbeloppet växer. Den överskuldssatte kan inte heller handla på kredit om det skulle bli nödvunget. Det mest utmärkande för överskuldssatta personers situation är dock att deras fattigdom "permanentas". Även många med lågbetalda och osäkra anställningar lever i ekonomisk knapphet (Alfonsson, 2022; Broström & Jansson, 2023), men en arbetslös person som erhåller ekonomiskt bistånd förbättrar ofta sin vardagsekonomi när denne hittar en förvärvsinkomst. För en överskuldssatt person i motsvarande situation kommer livet inte att förändras på något annat sätt

7 Riksnormen för ekonomiskt bistånd år 2024 uppgick till 5 030 kronor för en ensamstående vuxen, men därtill medger biståndet fem ytterligare utgiftsposter: utöver boendekostnad vanligen också hushållsel och hemförsäkring.

än att avbetalningen påbörjas. Personen fortsätter att leva på existensminimum, ofta under lång tid. Bland respondenterna varierar den beräknade avbetalningstiden från ett eller ett par år i bästa fall, till 15 år eller mer. Att vara överskuldssatt och ha stora skuldbelopp registrerade hos Kronofogden innebär alltså att leva i en form av permanentad fattigdom även om du förvärvsarbetar.

Enligt Sen (1981) bör fattigdom inte mätas bara utifrån om en individ har råd att uppfylla sina fysiska och materiella behov, utan även sina psykologiska och sociala behov – exempelvis att ”kunna delta i samhällslivet och interagera med andra utan att känna skam” (Jonsson & Mood, 2022, s. 440). I ett sådant perspektiv blir det än tydligare att våra respondenter är just fattiga, eftersom överskuldssättningen innebär långtgående begränsningar att delta i det sociala livet (se Davidsson & Eriksson, 2025, kommande). Utsikten att leva som fattig under lång tid framöver skapar dessutom stora psykologiska påfrestningar bland respondenterna. De ger uttryck för uppgivenhet och hopplöshet och upplever tydliga svårigheter att inleda eller komma vidare i vuxenlivet (jfr Davis & Cartwright, 2021). Många av intervjupersonerna ger till och med uttryck för självmordstankar, och när målet att bli skuldfri – och därmed ta sig ur fattigdomen – ligger åtskilliga år in i framtiden kan desperation uppstå. En av våra respondenter har sålt sex för att betala skulder. För andra lurar lockelsen att återfalla i brottslighet för att påskynda processerna. Allra svårast är det sannolikt för dem som har så höga skulder och räntor att deras skuldbelopp inte minskar trots att de heltidsarbetar och har löneutmätning. Detta beror på gällande avräkningsordning, som innebär att räntor och avgifter betalas före ursprungsskulden (kapitalbeloppet). För Emelie, som blev skuldssatt genom bedrägeri, är räntekostnaderna så höga att hennes månatliga inbetalningar på 11 000 kronor inte täcker dessa. I stället har skuldbeloppet ökat från 900 000 kronor till 1,2 miljoner under åren vi följt henne – trots att hon jobbat heltid. I fall som dessa borde skuldsanering rimligen vara motiverat, men Emelie har med olika motiveringar blivit nekad tre ansökningar.

Ett mera absolut sätt att mäta fattigdom är att, liksom Europeiska statistikmyndigheten, mäta indikationer på nödvändigheter som en person ska ha råd med. Eurostats tretton indikationer innefattar bland annat att kunna upprätthålla en fullgod bostad, äta kött (eller motsvarande) minst varannan dag, ha råd med fritidsaktiviteter, liksom klara av att betala sina lån och andra fakturor (Eurostat, 2023). Utöver att ingen av våra respondenter klarar att uppnå det sistnämnda kriteriet, kan följande fältanteckning från vårt besök hemma hos Sebastian tjäna som exempel på hur en överskuldssatts fattigdom kan ta sig uttryck. Vid den första intervjun hade Sebastian en halv miljon kvar att betala, men samtidigt ett kvalificerat och välbetalt arbete:

Tapeterna på de kala väggarna i den lilla ettan är slitna och under den åldrande plastmattan lutar golvet betänkligt. Fönstren är otäta och gardinstången hänger på trekvart. Hyresvärdan lagar ingenting, säger Sebastian och berättar att företaget är okänt för sitt dåliga underhåll, men samtidigt ett av få som hyr ut till personer med betalningsanmärkning. I rummet finns den gamla sängen från barndomshemmet och ett skrivbord där skivan sågats av för att få plats. Soffan har han fått från sin ex-partner och i köket står en ensam pinnstol. Sebastian öppnar och visar kylskåpet. Nästan tomt, förutom en gryta pastasås till veckans matlådor och två förpackningar utgången matlagningsgrädde som han köpt på extrapris. Bröd, smör eller kött köper han aldrig, berättar han, på grund av priset. (Fältanteckning)

Vid den sista intervjun har Sebastian blivit skuldfri och flyttat till grannhuset. Fortfarande med samma hyresvärd och liknande standard, men lägenheten är större och nu sitter vi vid ett köksbord. Sebastian säger att han har haft det bättre än många andra. Han fick leva "snålt" i fyra år, men utan den höga lönen, eller om han hade haft barn, hade återbetalningen varit mycket svårare, menar han. Trots att Sebastian lyckats bli skuldfri finns spår av fattigdomen kvar. När en person har betalat av sin sista skuld finns betalningsanmärkningarna kvar i upp till tre år. För Sebastian betyder det att han fortfarande har svårt att få lägenhetskontrakt med någon annan hyresvärd. Sannolikt får han bo i en lägenhet där det drar från fönstren ytterligare något år.

Slutdiskussion

Utöver en svagt reglerad och allt för begränsad kommunal budget- och skuldrådgivning (Callegari, 2023; SOU 2023:38) får överskuldssättning inget direkt utrymme inom det svenska sociala arbetet, vilket sannolikt beror på att frågan inte uppfattas som ett socialt problem (jfr Niemi-Kiesiläinen, 1999; Krumer-Nevo m.fl., 2016; Davis & Cartwright, 2021). Att ett fenomen erkänns som ett socialt problem innebär dock inte per automatik att nödvändiga regleringar införs eller att tillräckliga resurser frigörs för att avhjälpa problemet. Det finns heller inga garantier för att det artikulerade problemet kommer att hanteras inom den mest lämpade organisationen eller med effektfulla metoder. Att ett fenomen förstås som ett socialt problem är däremot en grundförutsättning för att frågor om resurstilldelning, organisatorisk ordning och adekvata metoder ska aktualiseras. Genom artikeln har vi därför utvecklat tre argument för att överskuldssättning måste förstås som ett socialt problem: Överskuldssättning 1) är ett socialt fenomen, 2) är tätt sammanlänkat med andra sociala problem och 3) skapar nya eller fördjupar redan existerande sociala problem och en specifik typ av fattigdom. När denna uppfattning väl är etablerad infaller nästa steg i definitionsprocessen – att bestämma hur problemet ska avhjälpas (Payne, 1998).

På samma sätt som den gängse bilden (felaktigt) gör gällande att överskuldsättning är ett individuellt ekonomiskt problem, är även problemlösningen i dag till stor del hänvisad till individen. Detta återspeglas i vår studie där respondenterna, utöver en fruktlös dröm att beviljas skuldsanering, försöker lösa problemen själva eller inom ramen för familjen. De med goda familjerelationer kan ta stöd av sina föräldrar för att lösa ut sina skulder till kreditinstitut och företag. I stället uppstår en privat skuld, men föräldrarna tar sällan upp emot 40 procent i ränta. Få av våra respondenter har dock velat eller kunnat få sådant stöd. Alternativet som återstår är då att jobba så mycket som möjligt för att betala av skulderna – en ofta långdragen, låst och tröstlös tillvaro. För att påskynda processen försöker vissa enträget förhandla med kreditgivare och inkassoföretag, eller jobba in semestrar och ta extrapass för att uppnå en högre inkomst än löneutmätningen är beräknad på – extrapengar som de kan använda som påtryckningsmedel i förhandlingarna med kreditgivarna. Oavsett strategi så innefattar lösningen på skuldproblemet mycket få offentliga stödinsatser. Flertalet av respondenterna har förvisso varit i kontakt med kommunens budget- och skuldrådgivning, men bara någon enstaka upplever sig ha fått adekvat stöd. Däremot finns åtskilliga marknadsaktörer som gärna vill "hjälpa" de överskuldssatta unga. Flera respondenter är lockade att ta så kallade samlingslån för att kunna överblicka sina skulder, och det finns företag som mot betalning driver skuldsaneringsärenden. Skuldsaneringsansökan hjälper även budget- och skuldrådgivningen till med, men privata aktörer marknadsför sig som snabbare och mer professionella, och erbjuder sig dessutom att föra individens talan gentemot Kronofogden. Flera respondenter har trots ekonomisk knapphet valt att betala för sådana tjänster. Ingen har blivit beviljad skuldsanering.

Det är uppenbart att det offentliga – och socialt arbete – behöver ta större ansvar för att hantera överskuldssättningen i samhället. Utökad reglering av kreditmarknaden är en absolut nödvändighet, där två tänkbara åtgärder är att sänka räntetaket liksom förändra avräkningsordningen så att kapitalbelopp avbetalas före ränta. Andra förebyggande insatser skulle kunna vara att tydligare uppmärksamma individer på faran när de närmar sig en skuldsättningsproblematik, liksom att begränsa marknadsaktörers möjlighet att bevilja lån eller kredit till individer i riskzonen. Våra respondenter – som redan är överskuldssatta – efterfrågar å andra sidan mer konkret vägledning från budget- och skuldrådgivningen samt ett mer aktivt stöd i relation till fordringsägare. Praktiskt ekonomiskt stöd framstår dock inte som det enda behovet. Överskuldssättningen skapar stora psykiska påfrestningar, och när livssituationen ter sig hopplös kan både orken och incitamenten att fortsätta anstränga sig försvagas. Här framträder tydliga behov av ett i dagsläget påtagligt frånvarande professionellt motivationsarbete och psykosocialt stöd.

Bakgrunden till – och konsekvenserna av – överskuldssättning spänner över flera av

det sociala arbetets kärnområden, såsom barn som far illa, våld i nära relationer, fattigdom och missbruk. Överskuldssättning är så tätt sammanlänkat med andra sociala problem att fenomenet regelmässigt bör uppmärksammas inom socialt arbetes verksamheter som en integrerad del av en klients sammansatta problembild. Centralt för att motverka överskuldssättning är också att agera gentemot de ursprungsproblem som gett upphov till skuldssättningen. Om dessa problem inte hanteras är risken stor att överskuldssättningsproblemen blir bestående. Ett enkelt sätt att börja hantera frågan om överskuldssättning skulle kunna vara att inom ramen för andra delar av det sociala arbetet – inom HVB-hem, missbruksbehandlingar och ekonomiskt bistånd – alltid lyfta frågan om skulder. Detta både för att kunna identifiera personer som riskerar att hamna i problem och för att kunna erbjuda redan överskuldssatta stöd.

Referenser

- Adkins, L. (2017) Speculative futures in the time of debt. *The Sociological Review*, 65(3): 448–462.
- Ahlström, R. (2015) Överskuldsettingens kostnader. Bilaga 1 i: *Överskuldsetting: hur fungerar samhällets stöd och insatser? (RiR 2015:14)*. Stockholm: Riksrevisionen.
- Ahlström, R. & Edström, S. (2014) *Överskuldsetting och ohälsa*. Karlstad: Konsumentverket.
- Alfonsson, J. (2022) *Det otrygga arbetslivet i Sverige: dess framväxt och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, E., Broberg, O., Gianneschi, M. & Larsson, B. (red.) (2016) *Vardagslivets finansialisering*. CFK-rapport 2016:01. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Arnett, J.J. (2007) Emerging adulthood: what is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1(2): 68–73.
- Bauman, Z. (1998) *Work, consumerism and the new poor*. London: Open University Press.
- Belfrage, C. & Kallifatides, M. (2018) Financialisation and the new Swedish model. *Cambridge Journal of Economics*, 42(4): 875–899.
- Bengtsson, M. & Jacobsson, K. (2018) The institutionalization of a new social cleavage: ideological influences, main reforms and social inequality outcomes of "the new work strategy". *Sociologisk Forskning*, 55(2–3): 155–177.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1998) *Kunskapssociologi: hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bergmark, Å. (2014) Ekonomiskt bistånd under socialtjänstlagen: en period av ökad restriktivitet och skärpta villkor. I: U. Pettersson (red.) *Tre decennier med socialtjänstlagen: utopi, vision, verklighet*. Malmö: Gleerups.
- Bergmark, Å. & Stranz, H. (2023) A safety net for all? Vignette-based assessments of Swedish social assistance over three decades. *Journal of Social Policy*, Online first. [https://doi.org/10.1017/S0047279422000988].
- Betti, G., Dourmashkin, N., Rossi, M. & Ping Yin, Y. (2007) Consumer over-indebtedness in the EU: measurement and characteristics. *Journal of Economic Studies*, 34(2): 136–156.
- Broström, L. & Jansson, B. (2023) Who are the in-work poor? A study of the profile and income mobility among the in-work poor in Sweden from 1987 to 2016. *Social Indicators Research*, 165(2): 495–517.
- Burton, D. (2008) *Credit and consumer society*. London: Routledge.
- Callegari, J. (2023) *Att göras fri från skuld: konstruktioner av klientskap och kön i det svenska skuldsaneringsystemet*. Eskilstuna: Mälardalens universitet.
- Carlander, A. & Carlsson Hauff, J. (2019) Financial literacy and debt. I: J. Carlsson Hauff, T. Gärling & T. Lindblom (red.) *Indebtedness in early adulthood: causes and remedies*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Carlsson Stylianides, K., Denvall, V. & Knutagård, M. (2021) Durable homelessness: from negotiation to emulation. *Social Inclusion*, 9(3): 286–295.
- Davidsson, T. & Eriksson, E. (2025, kommande) Begränsad: om hur skuldsettingsproblem bidrar till social exkludering bland unga vuxna. I: J. Lindwall & R. Turner (red.) *Social exkludering: perspektiv, process, problemkonstruktion* (2 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Davidsson, T. & Eriksson, E. (2025, under granskning) Rhythms of debt: lived temporalities of over-indebted young adults. *Economy and Society*.
- Davis, M. & Cartwright, L. (2021) "Deferred lives": money, debt and the financialised futures of young temporary workers. I: M. Featherstone (red.) *The sociology of debt*. Bristol: Policy Press.
- Dellgran, P. (2000) Skuldproblem, ekonomisk rådgivning och skuldsanering. I: A. Puide (red.) *Socialbidrag i forskning och praktik*. Stockholm: Gothia.

- Deville, J. (2021) Digital subprime: tracking the credit treackers. I: M. Featherstone (red.) *The sociology of debt*. Bristol: Policy Press.
- Eriksson, E. & Davidsson, T. (2024) Field, formalisation, and alienation: entering the field and building rapport during social distancing. I: L. Moran & Z. Doley (red.) *Biographical perspectives on lives lived during covid-19*. Cham: Springer.
- Europeiska kommissionen (2008) *Towards a common operational European definition of over-indebtedness*.
- Eurostat (2023) Living conditions in Europe: material deprivation and economic strain. *Eurostat*. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_material_deprivation_and_economic_strain#Severe_material_and_social_deprivation Hämtat: 2024-08-27].
- Fyrberg Yngfalk, A. & Yngfalk, C. (2023) *Datadriven marknadsföring och konsumentårbarhet: en kunskapsöversikt*. Karlstad: Konsumentverket.
- Gutiérrez-Nieto, B., Serrano-Cinca, C. & de la Cuesta González, M. (2017) A multivariate study of over-indebtedness' causes and consequences. *International Journal of Consumer Studies*, 41(2): 188–198.
- Hacking, I. (1999) *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.
- Hanna, P., Cunningham, L. & Walker, C. (2015) The indebted individual: dominant discourses and alternative understandings of personal debt in the UK. I: S.M. Değirmencioglu & C. Walker (red.) *Social and psychological dimensions of personal debt and the debt industry*. London: Palgrave Macmillan.
- Henriksson, A.-S. (2016) *Överskuldssatt och skyldig: en rättsvetenskaplig analys av konsumentskyddet mot överskuldssättning*. Umeå: Umeå universitet.
- Hiilamo, H. (2021) The legacy of economic recession in terms of over-indebtedness: a framework and review of the evidence. *Social Policy & Society*, 20(1): 111–124.
- Jacobsson, B. (2003) Evighetsgäldenärer. I: *Överskuldssättning: omfattning, orsaker och förslag till åtgärder*. PM 2003:4. Karlstad: Konsumentverket.
- Jonsson, J.O. & Mood, C. (2022) Vad är ”fattigdom” och hur bör den mätas? *Socialmedicinsk tidskrift*, 99(4): 438–448.
- Kirwan S., Dawney, L. & Walker, R. (2021) ”Choose your moments”: discipline and speculation in the indebted everyday. I: M. Featherstone (red.) *The sociology of debt*. Bristol: Policy Press.
- Konsumentverket (2020) *Granskning av kreditförmedlares marknadsföring av krediterbudanden*. Karlstad: Konsumentverket.
- Konsumentverket (2021) *Konsument på kredit*. Karlstad: Konsumentverket.
- Kronofogden (2008) *Alla vill göra rätt för sig: överskuldssättningens orsaker och konsekvenser*. Solna: Kronofogden.
- Kronofogden (2018) *Orsaken till betalningsproblemen viktigare än skuldernas storlek vid beslut om skuldsanering*. Korta analyser 2018:1. Solna: Kronofogden.
- Kronofogden (2022) Skuldsättning bland unga vuxna. *Kronofogden*. [https://kronofogden.se/om-kronofogden/analyser/skuldsattning-bland-unga-vuxna#:~:text=%C3%96kningen%20beror%20mest%20p%C3%A5%20konsumtionsskulder,%C3%A5ldersgruppen%20%C3%B6kat%20med%20410%20miljoner Hämtat: 2024-04-30].
- Kronofogden (2024) Stor ökning av svenskarnas skulder hos Kronofogden. *Kronofogden*. [https://kronofogden.se/om-kronofogden/nyheter-och-press/pressmeddelanden/2024-01-23-stor-okning-av-svenskarnas-skulder-hos-kronofogden Hämtat: 2024-04-20].
- Krumer-Nevo, M., Gorodzeisky, A. & Saar-Heiman, Y. (2016) Debt, poverty, and financial exclusion. *Journal of Social Work*, 17(5): 511–530.
- Lazzarato, M. (2015) *Governing by debt*. Los Angeles: Semiotext(e).

- Leandro, J.C. & Botelho, D. (2022) Consumer over-indebtedness: a review and future research agenda. *Journal of Business Research*, 145(2022): 535–551.
- Lehtinen, A.-R. & Leskinen, J. (2005) *Young consumers' credit based lifestyles and payment problems*. Tema nord 2005:512. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Liedgren, P. & Kullberg, C. (2022) Awaiting absolution: self-presentations in letters of application for debt reconstruction. *Nordic Social Work Research*, 12(1): 15–33.
- Lindén, G. (2015) Anknytningsteoretiska perspektiv på sociala problem. I: A. Meeuwisse & H. Swärd (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Loseke, D.R. (2003) *Thinking about social problems*. New Brunswick: Aldine Transaction.
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2015a) Vad är ett socialt problem? I: A. Meeuwisse & H. Swärd (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2015b) Perspektiv på sociala problem: några positioner. I: A. Meeuwisse & H. Swärd (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Niemi-Kiesilainen, J. (1999) Consumer bankruptcy in comparison: do we cure a market failure or a social problem? *Osgoode Hall Law Journal*, 37: 473–503.
- Oksanen, A., Aaltonen, M. & Rantala, K. (2016) Debt problems and life transitions: a register-based panel study of Finnish young people. *Journal of Youth Studies*, 19(9): 1184–1203.
- Payne, M. (1998) Why social work? Comparative perspectives on social issues and response formation. *International Social Work*, 41(4): 443–453.
- Pellandini-Simányi, L. (2023) Algorithmic classifications in credit marketing: how marketing shapes inequalities. *Marketing Theory*, Online first. [<https://doi.org/10.1177/14705931231160828>].
- Pettersson, J. (2022) *Governing citizens in the age of financialization: a study of Swedish financial education*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Poppe, C., Lavik, R. & Borgeraas, E. (2016) The dangers of borrowing in the age of financialization. *Acta Sociologica*, 59(1): 19–33.
- Rojas Y. (2022) Financial indebtedness and suicide: a 1-year follow-up study of a population registered at the Swedish Enforcement Authority. *International Journal of Social Psychiatry*, 68(7): 1445–1453.
- Sahlin, I. (2013) Bostadslöshet som politiskt resultat. *Fronesis*, 42–43: 53–64.
- Sandvall, L. (2011) *Överskuld sättningens ansikten: en studie om vägar in och ut ur ekonomiska svårigheter*. Växjö: Linneaus University Press.
- Sen, A. (1981) *Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation*. Oxford: Clarendon Press.
- SFS 20156:675 Skuldsaneringslag.
- SOU 2013:78 *Överskuld sättning i kreditsamhället? Betänkande av Utredningen om överskuld sättning*.
- SOU 2023:38. *Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuld sättning*.
- Spector, M. & Kitsue, J. (1977) *Constructing social problems*. Menlo Park, CA: Cummings.
- Svensk Inkasso (2022) *Branschstatistik från Sveriges inkassoföretag*. Stockholm: Svensk Inkasso.
- Turunen, E. & Hiilamo, H. (2014) Health effects of indebtedness. *BMC Public Health*, 14, 489.
- Türken, S., Carlquist, E. & Allen, H. (2015) Chasing happiness through personal debt: an example of neoliberal influence in Norwegian society. I: S.M. Değirmenciöglü & C. Walker (red.) *Social and psychological dimensions of personal debt and the debt industry*. London: Palgrave Macmillan.